

СОЦІАЛЬНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Бондарчук О. І. Соціальна самоефективність педагогічних працівників як чинник психологічної безпеки освітнього середовища

У статті висвітлено проблему соціальної самоефективності педагогічних працівників як чинника психологічної безпеки освітнього середовища. Визначено основні підходи до дослідження соціальної самоефективності освітян як їх внутрішнього переконання в наявності необхідних потенційних можливостей та рівня професійної компетентності для реалізації рольових очікувань всіх суб'єктів освітнього процесу в ситуаціях педагогічного й ділового спілкування. Окреслено основні ознаки психологічно безпечного освітнього середовища.

Наведено результати емпіричного дослідження соціальної самоефективності педагогічних працівників і психологічної безпеки освітнього середовища, які свідчать про їх недостатній рівень для значної кількості досліджуваних. Натомість рівень соціальної фрустрованості цих освітян є доволі високим. Охарактеризовано гендерно-вікові та організаційно-професійні характеристики соціальної самоефективності педагогічних працівників. Констатовано, що вчителі чоловічої статі характеризуються вищою соціальною самоефективністю ніж жінки, хоча з віком такі відмінності нівелюються. Щодо посади педагогічних працівників й типу закладу освіти вищий рівень соціальної самоефективності виявлено у вчителів, які працюють у ліцєях / гімназіях ніж у звичайних школах, а також у керівників порівняно з учителями.

Доведено припущення про соціальну самоефективність педагогічних працівників як вагомий чинник психологічної безпеки освітнього середовища. Констатовано, що чим більш самоефективними є вчителі, тим більш захищеними вони себе почувають, а рівень соціальної фрустрованості стає менше. Висвітлено соціально-психологічні умови сприяння розвитку соціальної самоефективності педагогічних працівників у процесі спеціально організованого соціально-психологічного навчання в умовах післядипломної освіти.

Ключові слова: соціальна самоефективність, педагогічні працівники, психологічна безпека освітнього середовища, соціальна фрустрованість

Бондарчук Е. И. Социальная самоэффективность педагогических работников как фактор психологической безопасности образовательной среды

В статье освещена проблема социальной самоэффективности педагогов как фактора психологической безопасности образовательной среды. Определены основные подходы к исследованию социальной самоэффективности педагогов как их внутреннего убеждения в наличии необходимых потенциальных возможностей и уровня профессиональной компетентности для реализации ролевых ожиданий всех субъектов образовательного процесса в ситуациях педагогического и делового общения. Определены основные признаки психологически безопасной образовательной среды.

Приведены результаты эмпирического исследования социальной самоэффективности педагогов и психологической безопасности образовательной среды, которые свидетельствуют об их недостаточном уровне для значительного количества испытуемых. Напротив, уровень социальной фрустрированности этих педагогов является довольно высоким. Охарактеризованы гендерно-возрастные

и организационно-профессиональные особенности социальной самоэффективности педагогов. Констатируется, что учителя мужского пола характеризуются более высокой социальной самоэффективностью чем женщины, хотя с возрастом такие различия нивелируются. Относительно должности педагогических работников и типа учебного заведения: более высокий уровень социальной самоэффективности обнаружен у учителей, работающих в лицеях / гимназиях, чем в обычных школах, а также у руководителей по сравнению с учителями.

Доказано предположение о социальной самоэффективности педагогических работников как весомого фактора психологической безопасности образовательной среды. Констатируется, что чем более самоэффективными являются учителя, тем более защищенными они себя чувствуют, а уровень социальной фрустрированности становится меньше. Освещены социально-психологические условия содействия развитию социальной самоэффективности педагогических работников в процессе специально организованного социально-психологического обучения в условиях последиplomного образования.

Ключевые слова: социальная самоэффективность, педагогические работники, психологическая безопасность образовательной среды, социальная фрустрированность

Bondarchuk O. I. Social self efficiency of pedagogical employees as factor of psychological safety of the educational environment

The article deals with the problem of social self-efficacy of pedagogical employees as a factor of psychological safety of the educational environment. The basic approaches to the investigation of social self-efficacy of educators as their internal conviction in the presence of necessary potential capacities and level of professional competence for realization of role

expectations of all subjects of educational process in situations of pedagogical and business communication are determined. The main features of a psychologically safe educational environment are outlined.

The results of empirical research of social self-efficacy of pedagogical employees and psychological safety of the educational environment, which testify their insufficient level for a significant number of subjects, are presented. Instead, the level of social frustration of these educators is quite high. The gender-age and organizational-professional characteristics of social self-efficacy of pedagogical employees are characterized. It has been stated that male teachers are characterized by higher social self-efficacy than women, although with age such differences are offset. Regarding the position of pedagogical workers and the type of institution of education, higher levels of social self-efficacy were found among teachers working in lyceums / gymnasiums than in ordinary schools, as well as in managers compared with teachers.

The assumption of social self-efficacy of pedagogical workers as a significant factor of psychological safety of the educational environment is proved. It has been stated that the more effective teachers are, the more safety they feel, and the level of social frustration becomes less. The socio-psychological conditions of promoting the development of social self-efficacy of pedagogical employees in the process of specially organized socio-psychological training in postgraduate education are highlighted.

Key words: social self-efficacy, pedagogical employees, psychological safety of the educational environment, social frustration

Постановка наукової проблеми та її значення.

Ефективність професійної діяльності педагогічних працівників в умовах соціальних трансформацій багато в чому визначається їх *позицією і суб'єктною активністю* по відношенню до напрямку й можливостей прийняття змін, що стрімко розгортаються в сучасному світі у поєднанні з переконанням у тому, що вони можуть досягти успіху в обраній діяльності, іншими словами, є самоефективними загалом і в соціальній сфері, зокрема.

Соціальна самоефективність позитивно впливає на процеси соціально-психологічної адаптації особистості (М. Йерусалем [13] та ін.), схильність до просоціальної поведінки (Г. Сміт [20] та ін.), успішність у спілкуванні (О. Шепелева [10] та ін.) тощо. Це дає підстави припустити важливу роль *соціальної самоефективності* вчителів в сприянні безпеці учасників освітнього процесу, яка на думку дослідників (І. Баєва [1] та ін.) є ключовою психологічною характеристикою освітнього середовища.

Разом з тим, практика діяльності закладів освіти свідчить про існування істотних психологічних проблем здійснення соціальних інтеракцій в освітньому процесі, що пов'язані, зокрема, зі специфікою педагогічної праці, схильністю значної частини педагогів до емоційного вигорання та професійних деформацій особистості [3; 4; 6; 12; 16; 17 та ін.]. Саме тому актуальним уявляється дослідження чинників психологічної безпеки освітнього середовища, одним із яких виступає соціальна ефективність педагогічних працівників.

Водночас соціальна самоефективність педагогічних працівників як чинник психологічної безпеки освітнього середовища **до сьогодні не вивчалась.**

Мета статті – представити та проаналізувати результати емпіричного дослідження особливостей соціальної самоефективності вчителів та її взаємозв'язку із психологічною безпекою освітнього середовища школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми дозволив визначити вихідні теоретико-методологічні засади нашого дослідження. А саме: виокремлено основні теоретичні підходи до дослідження феномену самоефективності загалом та соціальної самоефективності зокрема: а) *когнітивно-біхевіоральний підхід* (А. Бандура [2; 11], М. Шерер [19] та ін.), в основу якого покладено ідею про те, що людина може оволодіти необхідними поведінковими реакціями та демонструвати їх всякий раз, коли це потрібно; почуття компетентності та ефективності; б) *особистісно-діяльнісний підхід* (А. Бояринцева [5] та ін.), у межах якого самоефективність розуміють у контексті самооцінки власних здібностей у виконанні певних задач чи стосунках з іншими людьми; в) *суб'єктно-вчинковий підхід*, за яким самоефективність можна співвіднести з людиною як суб'єктом своєї вчинкової активності (В. Татенко [8]); г) *інтераціональний підхід*, у межах якого самоефективність розглядають як упевненість особистості у здатності брати активну участь у конструктивних соціальних інтеракціях (Г. Сміт, Н. Беєц [20] та ін.) тощо.

Аналіз та узагальнення літературних джерел з проблеми дослідження даного явища дає підстави розглядати самоефективність як соціальну установку, що проявляється в діяльнісному та соціальному аспектах, і діє в афективній, когнітивній та поведінковій сферах особистості [3].

Соціальна самоефективність є одним із видів загальної самоефективності, яку пов'язують із: проявом власних здібностей у стосунках з іншими людьми (А. Бояринцева [5] та ін.); самооцінкою і уявленнями людини про її комунікативну компетентність у поєднанні з упевненістю, що вона їх успішно використовує у взаємодії з іншими (М. Шерер [19] та ін.); упевненістю індивіда у здатності розв'язувати завдання соціальної інтеракції, що необхідні для ініціювання та підтримки міжособистісних стосунків (Г. Сміт, Н. Беєц [20] та ін.).

Спираючись на ці підходи, соціальну *самоефективність педагогічного працівника* можна визначити як внутрішнє переконання вчителя в тому, що він має необхідні потенційні можливості та рівень професійної компетентності для реалізації рольових очікувань всіх суб'єктів освітнього процесу в ситуаціях педагогічного й ділового спілкування.

З іншого боку, досліджено проблеми створення психологічно безпечного освітнього середовища вже були предметом уваги дослідників (І. Баєва [1], Д. Хопкінс [14], Р. Стефенсон [15] та ін.). Визначено основні ознаки психологічно безпечного освітнього середовища: людиноцентризм, гуманістична спрямованість; взаємодія, вільна від проявів психологічного насилля; референтна значущість і причетність кожного до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища тощо [1; 4 та ін.].

Слід зазначити, що в дослідженнях психологічно безпечного освітнього середовища основна увага науковців була зосереджена на психологічній безпеці учнів, натомість, психологічну безпеку педагогічних працівників досліджено лише фрагментарно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення особливостей соціальної самоефективності педагогічних працівників та її взаємозв'язку хз психологічною безпекою освітнього середовища відбувалося за наступними методиками: шкала соціальної самоефективності Опитувальника самоефективності (М. Шерер, Дж. Меддукс, у модифікації А. Бояринцевої [5]); методика «Психологічна діагностика безпеки освітнього середовища школи» (І. Баєва [1], в авторській модифікації); методика діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. Васерман, В. Бойко [9]).

У дослідженні взяли участь 500 педагогічних працівників – учителів шкіл з різних регіонів України, яких було розподілено на групи за: 1) *статтю*: 84,7% жінок,

15,7% чоловіків; 2) *віком*: до 30 років (10,1%); 31-40 років (18,4%); 41-55 років (41,5%); понад 55 років (30%); 3) *посадою*: 74,9% вчителів; 25,1% керівників; 4) *типом навчального закладу*: звичайні школи (78,9%) і заклади інноваційного типу – ліцеї, гімназії (23,1%).

Статистичне опрацювання даних і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 17.0).

На першому етапі дослідження було визначено рівні соціальної самоефективності за методикою М Шерера, Дж. Меддукса, в модифікації А. Бояринцевої [9] (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних педагогічних працівників за рівнями соціальної самоефективності

Рівні соціальної самоефективності	Кількість досліджуваних, у %
Низький	9,8
Нижче за середній	15,6
Середній	55,0
Вище за середній	12,8
Високий	6,8

Як видно з даних, наведених у табл. 1, рівень соціальної самоефективності для значної кількості педагогічних працівників є недостатнім. Так, високий і вище за середній рівні соціальної самоефективності виявлено лише у 12,8% і 6,8% відповідно. Переважна частина досліджуваних вчителів (55,0%) характеризуються середнім рівнем соціальної самоефективності. Тривогу викликає той факт, що близько чверті досліджуваних учителів властиві нижче за середній (15,6%) і низький (9,8%) рівні соціальної самоефективності, що, на наш погляд є неприпустимим для представників професії типу

«Людина-людина» загалом і, особливо, педагогічної професії.

Одержані дані узгоджуються з даними дослідження самоефективності вчителів О. Мушегова [7], що, на наш погляд, свідчить про усталеність проявів даного феномену серед педагогічних працівників.

За результатами дисперсійного аналізу виявлено особливості соціальної самоефективності педагогічних працівників залежно від їх гендерно-вікових та організаційно-професійних характеристик.

Так, встановлено відмінності в проявах соціальної самоефективності залежно від статі та віку досліджуваних (рис. 1).

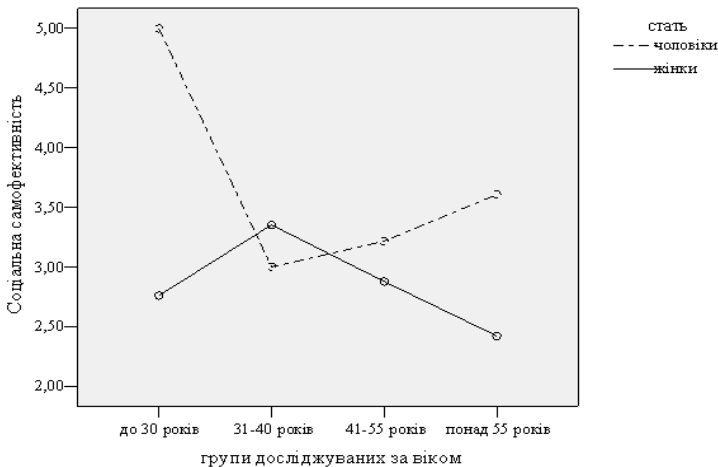

Рис. 1. Особливості соціальної самоефективності педагогічних працівників залежно від їх статі і віку

З рис. 1 випливає, що у вчителів чоловічої статі соціальна самоефективність вище ніж у жінок, водночас з віком її показники стають меншими у всіх досліджуваних незалежно від статі ($p < 0,01$).

Примітно, що виявлені особливості характерні саме для звичайних вчителів, у випадку зміни рольової позиції (набуття статусу керівника) соціальна самоефективність осіб жіночої статі стає навіть дещо вищою ніж у чоловіків (рис. 2).

Зокрема, як видно з рис. 2, у керівників закладів освіти соціальна самоефективність вище порівняно з працівниками, особливо чітко така тенденція виявляється у педагогічних працівників жіночої статі ($p < 0,01$).

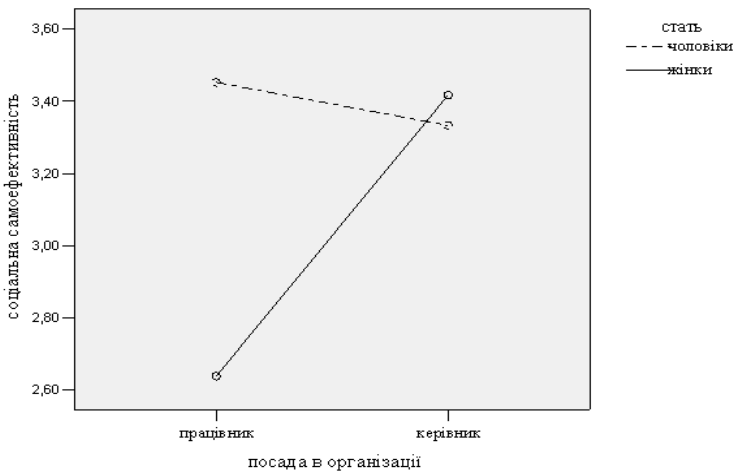

Рис. 2. Особливості соціальної самоефективності педагогічних працівників залежно від їх статі і віку

Подібну тенденцію визначено й залежно від типу закладу освіти: у педагогічних працівників, які працюють у ліцейх / гімназіях соціальна самоефективність переважно є вищою (як у чоловіків, так і жінок) ніж у вчителів зі звичайних шкіл ($p < 0,01$).

На наступному етапі емпіричного дослідження визначалися особливості психологічної безпеки освітнього середовища в уявленнях учителів за методикою

«Психологічна діагностика безпеки освітнього середовища школи» І. Баєвої [1] та методикою діагностики рівня соціальної фрустрованості (Л. Васерман, у модифікації В. Бойко [9]).

Зокрема, за методикою І. Баєвої в авторській модифікації виявлено, що значна кількість досліджуваних педагогів відчувають себе психологічно захищеними (45,5%) або захищеними повністю (20,8%). Разом з тим третина досліджуваних мають проблеми, пов'язані з психологічною безпекою освітнього середовища, з них 21,2% характеризуються середнім рівнем захищеності, 10,8% почуваються незахищеними, а 1,8% – повністю незахищеними [4].

При цьому за критерієм χ^2 встановлено статистично значущі відмінності в психологічній захищеності педагогічних працівників залежно від статі: чоловіки почуваються більш психологічно захищеними ніж жінки ($p < 0,01$); віку, із зростанням якого педагоги почуваються менш захищеними ($p < 0,01$); посади: керівники почуваються більш психологічно захищеними ніж працівники ($p < 0,01$) [4].

Такий стан позначається на рівнях соціальної фрустрованості вчителів як наслідку реальної соціальної ситуації, в якій неможливо повною мірою реалізувати актуальні соціальні потреби [6]. Підтвердженням цього припущення слугують дані, одержані за методикою Л. Васермана у модифікації В. Бойка, спрямованою на діагностику рівня соціальної фрустрованості (табл. 2).

З даних, наведених у табл. 2 випливає, що серед досліджуваних учителів практично немає тих, хто не переживає соціальну фрустрованість. Натомість підвищений і дуже високий її рівні виявлені у 20,6% і 7,9% респондентів відповідно.

На заключному етапі емпіричного дослідження за результатами встановлено статично значущі відмінності у показниках психологічної безпеки освітнього середовища

залежно від самоефективності досліджуваних педагогічних працівників: чим вище соціальна самоефективність досліджуваних, тим вищим для них є психологічна безпека освітнього середовища ($p < 0,05$) і, навпаки, соціальна фрустрованість стає меншою ($p < 0,05$).

Таблиця 2
Розподіл досліджуваних учителів за рівнями соціальної фрустрованості

Рівні соціальної фрустрованості	Кількість досліджуваних, у %
Відсутня	0,0
Дуже низький	1,6
Знижений	9,1
Невизначений	26,7
Помірний	34,1
Підвищений	20,6
Дуже високий	7,9

Відповідно йдеться по доцільність спеціально організованого соціально-психологічного навчання педагогічних працівників, спрямованого на розвиток їхньої самоефективності, яке, зокрема, можна забезпечити в умовах післядипломної освіти. При цьому варто врахувати соціально-психологічні умови сприяння розвитку соціальної самоефективності вчителів [2; 3; 16; 18] (табл. 3).

Таблиця 3

Соціально-психологічні умови сприяння розвитку
соціальної самоефективності вчителів у системі
післядипломної освіти

Причини зміни самоефективності (за А. Бандурою)	Соціально-психологічні умови розвитку самоефективності
Досвід безпосередньої діяльності	Організація спільної діяльності слухачів, у ході якої вони реалізують себе як творчі індивідуальності, задовольняють актуальні соціальні потреби; створення ситуації успіху в ній.
Непрямої досвід Суспільна думка	Спостереження за особами з високою соціальною самоефективністю; аналіз ситуацій професійної діяльності педагогічних працівників, що мають високий рівень соціальної самоефективності Установлення правил взаємодії в навчальних групах на засадах рівноправності партнерів у спілкуванні, емоційній відкритості й довірі один до одного, прийнятті іншої людини як цінності; Забезпечення у процесі навчання позитивного зворотного зв'язку від слухачів і викладачів щодо соціальної самоефективності та можливостей її розвитку.
Фізичний та емоційний стан людини	Складання індивідуальних програм розвитку самоефективності на основі постійного моніторингу особистісного й професійного розвитку слухачів, їхнього фізичного та емоційного станів; розвиток здатності до саморегуляції тощо.

У такому випадку, як свідчить практика нашої роботи, можливий позитивний вплив на процеси розвитку й

саморозвитку соціальної самоєфективності педагогічних працівників.

Висновки. Отже, підтверджено припущення про зв'язок соціальної самоєфективності педагогічних працівників і психологічної безпеки освітнього середовища. При цьому визначено недостатній рівень як соціальної самоєфективності, так і психологічної безпеки для значної кількості освітян.

Відповідно уявляється доцільним сприяння розвитку соціальної самоєфективності вчителів як вагомого чинника психологічної безпеки освітнього середовища.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є теоретичне обґрунтування, розроблення та апробація програм розвитку соціальної самоєфективності педагогічних працівників. Являє інтерес дослідження соціальної самоєфективності науково-педагогічних працівників і фахівців соціономічних професій загалом. Доцільно здійснити порівняльний аналіз психологічної безпеки освітнього середовища для учасників освітнього процесу з різними рольовими позиціями (учні / студенти, батьки, педагогічні / науково-педагогічні працівники) тощо.

Література

1. Баева И. Мониторинг психологической безопасности образовательной среды и качества образования в условиях модернизации / И. А. Баева, И. Якиманская // Психолого-педагогические исследования – 2013. – № 1. – Режим доступа: http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2013/n1/59067.shtml
2. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – СПб. : Евразия, 2000. – 320 с.
3. Бондарчук О. І. Самоєфективність керівника освітньої організації як детермінанта розвитку організаційної культури / О. І. Бондарчук // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К., 2013. – Т. І, Ч. 37. – С. 6–10.

4. Бондарчук О. І. Психологічно безпечне освітнє середовище як чинник саморозвитку педагогічних працівників / О. І. Бондарчук // Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти: Матли ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. з між нар. участю (м. Київ, 25 травня 2018 р.) – К. : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2018. – 120 с. – С. 12–16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/konferenciji>
5. Бояринцева А. В. Мотиваційно-когнітивні характеристики личности молодого підприємця : дис.... канд. психол. наук : 19.00.01 / А. В. Бояринцева. – М., 1995. – 249 с.
6. Карамушка Л. М. Соціальна фрустрованість освітнього персоналу: зв'язок із типами організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів / Л. М. Карамушка, І. В. Заїка // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2016. – № 2-3(5-6). – С. 80–89.
7. Мушегов О. М. Особливості самоєфективності педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів / О. М. Мушегов // Організаційна психологія. Економічна психологія. – 2016. – № 2–3 (5–6). – С 97– 103.
8. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: монографія / Віталій Татенко. – К. : Міленіум, 2017. – 184 с.
9. Тополов Є. В. Професійна агресивність особистості : монографія / Є. В. Тополов. – К. : Слово, 2011. – 400 с. – С. 369–370.
10. Шепелева О. А. Особенности учебной и социальной самоэффективности школьников: автореф...канд. психол. н.: спец. : 19.00.07 – педагогическая психология / О. А. Шепелева, МГУ имени М. В. Ломоносова, 2008. – 24 с. Режим доступу: <http://psy.msu.ru/science/autoref/shepeleva.pdf>
11. Bandura A. Exercise of personal and collective efficacy in changing societies / Albert Bandura // In: A. Bandura (Ed), Self-

efficacy in changing societies. – Cambridge: Cambridge University press, 1995. – P.1-45.

12. Cao Y. Teacher educators' approaches to teaching and the nexus with self-efficacy and burnout: examples from two teachers' universities in China / Y. Cao, L. Postareff, S/Lindblom, A. Toom // *Journal of Education for Teaching*. – 2018. – 44:4 – P. 479–495.

13. Jerusalem M. Self-Efficacy in stressful life transitions / M. Jerusalem , W. Mittag // *Self-efficacy in changing societies* / Ed. by A. Bandura. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – P. 177–201.

14. Hopkins D. *School Improvement for Real* // David Hopkins. – London - New York : Routledge, 2003. – 256 p.

15. *International Handbook of Research on Environmental Education* / Eds. : R. B. Stevenson, M. Brody, J. Dillon, A. E. J. Wals. – London - New York : Routledge, 2014. – 592 p.

16. Kang M. A. Classroom Ready? Pre-Service Teachers' Self-Efficacy for Their First Professional Experience Placement / M. A. Kang // *Australian Journal of Teacher Education*. – 43(7). – 2018. – P. 134–151. Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2018v43n7.8>

17. Lisbona A. The effects of work engagement and self-efficacy on personal initiative and performance / A. Lisbona, F. Palaci, M. Salanova, M. Frese // *Psicothema*. – 2018. – Vol. 30, No. 1. – P. 89–96. Режим доступа: http://www.want.uji.es/wp-content/uploads/2018/02/2018_Lisbona-Palaci-Salanova-Frese.pdf

18. Odanga S. J. O. Strategies for Enhancing Teachers' Self-efficacy in Secondary School / S. J. O. Odanga, P. A. Raburu, P. J. O. Alokals // *Asian Research Journal of Arts & Social Sciences* 6(2): 1-13, 2018; http://www.journalrepository.org/media/journals/ARJASS_45/2018/Mar/Odanga622017ARJASS38486.pdf

19. Sherer M. The self-efficacy scale: construction and validation / M. Sherer, J.E. Maddux, B. Mercandante, S. Prentice-

Dunn, B.Jacobs, R.Rogers // Psychological reports. – 1982. – Vol.51 (2). – P.663-671.

20. Smith H. Development and Validation of a Scale of Perceived Social Self-Efficacy/ H. Smith, N. Betz // Journal of Career Assessment. – 2000. – Vol. 8, Is. 3. – P. 283–301.

References

1. Baeva, Y., Yakymanskaia Y. (2013) *Monytorynh psykhologhycheskoi bezopasnosti obrazovatelnoi sredy y kachestva obrazovanyia v uslovyiakh modernyzatsyy* [Monitoring the psychological safety of the educational environment and the quality of education in the context of modernization]. *Psykhologo-pedahohycheskye yssledovanyia* [Psychological and pedagogical studies].1. http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2013/n1/59067.shtml (rus.).

2. Bandura, A. (2000) *Teoriya sotsyalnoho nauchenyia* [Social learning theory]. SPb, 320 (rus.).

3. Bondarchuk, O. I. (2013) *Samoefiktyvnist kerivnyka osvitnoi orhanizatsii yak determinanta rozvytku orhanizatsiinoi kultury* [The self-efficacy of the head of the educational organization as a determinant of the development of organizational culture] *Aktualni problemy psykhologii : zb. nauk. prats Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy* [Actual problems of psychology: Sb. sciences works of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine]; za red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. K., T. I, P. 37, 6-10 (ukr.).

4. Bondarchuk, O. I. (2018) *Psykhologhichno bezpechne osvitnie seredovyshche yak chynnyk samorozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv* [Psychologically safe educational environment as a factor of self-development of pedagogical employees] *Psykhologo-pedahohichnyi suprovid profesiinoi pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh transformatsii osvity: Mat-ly III Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizh nar. uchastiu (m. Kyiv, 25 travnia 2018 r.)* [Psychological and pedagogical support of professional training and

- professional development of specialists in the conditions of transformation of education: Materials of the III Allukrainian science-practice conf. with international participation (Kyiv, May 25, 2018)] K., 12-16. <http://umo.edu.ua/konferenciji> (ukr.).
5. Boiaryntseva, A. V. (1995) *Motyvyatsyonno-kohnytyvnyie kharakterystyky lychnosty molodoho predprynymatel'ia : dys.... kand. psykhol. nauk : 19.00.01* [Motivational-cognitive characteristics of the personality of a young entrepreneur: diss candidate. psychol. sciences]. M., 249 (rus.)
 6. Karamushka, L. M., Zaika, I. V. (2016) *Cotsialna frustrovanist osvithoho personalu: zviazok iz typamy orhanizatsiinoi kultury zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Social frustration of educational staff: connection with types of organizational culture of secondary schools] *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia* [Organizational psychology. Economic psychology.]. 2-3(5-6). 80-89 (ukr.).
 7. Mushehov, O. M. (2016) *Osoblyvosti samoefektyvnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Peculiarities of self-efficiency of pedagogical employees of secondary schools] *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia* [Organizational psychology. Economic psychology.]. 2-3 (5-6). 97-103 (ukr.).
 8. Tatenko, V. (2017) *Metodolohiia subiektno-vchynkovoho pidkhodu: sotsialno-psykholohichni vymir: monohrafiia* [Methodology of the subjective-behavioral approach: socio-psychological dimension: monograph]. K. Milenium publ., 184 (ukr.).
 9. Topolov, Ye. V. (2011) *Profesiina ahresyvniat osobystosti : monohrafiia* [Professional aggressive of personality: monograph] K., 369-370 (ukr.).
 10. Shepeleva, O. A. (2008) *Osobennosty uchebnoi y sotsyalnoi samoeffektyvnosti shkolnykov avtoref...kand. psykhol. n.: spets.: 19.00.07 – pedahohycheskaia psykholohiia* [Features of educational and social self-efficacy of schoolchildren: Abstract ... cand. psychol. sc.: spec.: 19.00.07 –

- Pedagogical Psychology]. M., 24.
<http://psy.msu.ru/science/autoref/shepeleva.pdf> (rus.).
11. Bandura, A. (1995) *Exercise of personal and collective efficacy in changing societies*. In: A. Bandura (Ed): *Self-efficacy in changing societies*. –Cambridge University press, 1-45.
 12. Cao, Y., Postareff, L., Lindblom, S., Toom, A. (2018) Teacher educators' approaches to teaching and the nexus with self-efficacy and burnout: examples from two teachers' universities in China. *Journal of Education for Teaching*. 44:4, 479-495.
 13. Jerusalem, M. Mittag, W. (1999) *Self-Efficacy in stressful life transitions* *elf-efficacy in changing societies*. Ed. by A. Bandura. Cambridge University Press, 177-201.
 14. Hopkins, D. (2003) *School Improvement for Real*. Routledge, 256.
 15. *International Handbook of Research on Environmental Education* (2014). Eds. : R. B. Stevenson, M. Brody, J. Dillon, A. E. J. Wals. Routledge, 592.
 16. Kang, M. A. (2018) Classroom Ready? Pre-Service Teachers' Self-Efficacy for Their First Professional Experience Placement. *Australian Journal of Teacher Education*. 43(7). 134-151. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2018v43n7.8>
 17. Lisbona, A., Palaci, F., Salanova, M., Frese, M. (2018) The effects of work engagement and self-efficacy on personal initiative and performanc. *Psicothema*. 30 (1), 89-96. http://www.want.uji.es/wp-content/uploads/2018/02/2018_Lisbona-Palaci-Salanova-Frese.pdf
 18. Odanga, S. J. O, Raburu, P. A., Alokals P. J. O. (2018) Strategies for Enhancing Teachers' Self-efficacy in Secondary School. *Asian Research Journal of Arts & Social Sciences*. 6(2), 1-13. Available at: http://www.journalrepository.org/media/journals/ARJASS_45/2018/Mar/Odanga622017ARJASS38486.pdf

19. Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S. Jacobs, B., Rogers, R. (1982). The self-efficacy scale: construction and validation. *Psychological reports*. 51 (2). 663-671.
20. Smith, H., Betz, N. (2000) Development and Validation of a Scale of Perceived Social Self-Efficacy. *Journal of Career Assessment*. 8 (3), 283-301.